
GEZİ: SİSTEMİN İÇİNDE VE ÇOK KATMANLI...(*)

Bir Toplumsal Hareketlenmeyi İş Süreci (ya da Entelektüel Emek) Bağlamında Kavrayabilme Denemesi...

Tülay Akarsoy; Müfit Akyos; Aykut Göker

Taksim-Gezi olayları ile başlayıp Türkiye coğrafyasının büyük bir kesiminde yaygınlaşan toplumsal hareketlilik ve direnişi yaratan güçlerin niteliği ve sınıfsal konumları konusunda tam bir açıklığa ulaşma arayışları var. Hayatının tamamı ya da önemli bir bölümü daha iyi yarınlar için verilen mücadelelerde geçen insanları bu arayışa yöneltense, söz konusu hareketlilikte etkinlikleriyle öne çıkanların oluşturduğu toplumsal kesitin, geçmişte, emekçilerin ve emekten yana güçlerin sömürüye, faşizme ve şovenizme karşı verdikleri mücadelelerde gözlenen toplumsal kesitten belirgin bir farklılığı olduğunun daha ilk bakışta görülmesi...

Gözlenen kesit farkı nasıl tanımlanmalı? Yakın tarihlerde belki çok büyük kitleler halinde değil ama işsiz kalmamak için (tekel işçileri vb.) ya da siyasi nedenlerle (son 1 Mayıs'lar gibi) direnen işçi gruplarının uğradıkları haksızlıkların ve reva görüldükleri muamelelerin, tanık olduğumuz toplumsal tepkinin ortaya çıkmasına elbette katkısı olmuştur. Ama yine de, şu anda emin olduğumuz tek şey, salt kol gücünü temsil edenlerin -diyelim klasik işçi sınıfının ve sendikal örgütlerinin- Gezi direnişiyle başlayan toplumsal tepkinin yükseliş ve yaygınlaşmasındaki etkisinin çok sınırlı kaldığıdır.

Söz konusu toplumsal hareketlilikte belirleyici olan, entelektüel emeği / beyin gücünü temsil edenler mi? Görülen o ki, son olayların içinde, entelektüel emek gücünü / beyin gücünü herhangi bir mal ya da hizmet üretim sürecine dâhil olarak kullanabilme imkânını henüz bulamamışların sayısı epeyce fazla... Kaldı ki, içlerinde çok sayıda öğrenci olduğuna göre, onlar da henüz bu sıfatı kazanabilmek için gerekli donanımı edinme sürecindedir. Ama yadsıyamayız, beyin gücünü temsil edenler ve temsil etmeye aday olanların oluşturduğu toplumsal katmandan oldukça geniş bir katılım var ve bu hareketlilikteki ana dinamiği onlar oluşturuyorlar.

Türkiye coğrafyasının epeyce bir parçasında yaygınlaşan eylemlerin tümüne bakıldığında, görebildiğimiz kadarıyla, mevcut iktidarın, dinsel motifleri esas alarak yaşam biçimlerine müdahale etmesine itiraz, katılanların ortak paydasını oluşturuyor. Siyasi motiflerden çok kültürel motiflerle beslenen bu itiraz, her açıdan duyulan gelecek kaygısıyla (ekonomik, toplumsal, siyasi...), umutsuzlukla, yönetenlere karşı duyulan güvensizlikle ve en az bunlar kadar önemli olmak üzere, bizzat ülke başbakanının sergilediği basiretsizliğe karşı duyulan tepkiyle birleşiyor.

Buraya kadarki çözümlememizde, din motifini hayatın merkezi haline getirme gayretlerine karşı duyulan endişe ve tepkiyi öne çektik ama katılanlar arasında, yine izleyebildiğimiz kadarıyla, bu kültürel motif ve duyarlılıklara ek olarak, net bir siyasi tercihi olanların, hatta belirli bir siyasi örgüte bağlı olanların sayıları da, etkileri de asla azımsanmayacak kadar çok... Ve buna paralel olarak, örgütlenme/örgütlenme arayış ve çabaları da giderek güç kazanıyor. Ama yine de gözlediğimiz olgunun ardında, belirleyici olan, olaylara damgasını basan bir örgütlü güç yok...

Acaba, Metin Durgut Hoca'nın dediği gibi, "[daha ziyade, entelektüel emek kesimlerinin kendiliğinden harekete geçmeleriyle oluşan] dağıtık sistemlerin ve bunlardan doğan sistemik

(*) **Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji** dergisinin 23 Ağustos, 30 Ağustos ve 06 Eylül 2013 tarihli sayılarında üç bölüm hâlinde yayımlanmıştır.

akılların” öne çıktığı bir ortamın doğuşu mu söz konusu? Böyle ise, bu ortamdaki arayışlar ortak bir gelecek tasavvuru ve bu tasavvuru kuvveden fiile çıkaracak toplumsal bir güç ortaya koyabilir mi? Toplumsal alt üst oluşlarda *'dağıtık sistemlerin'* tarih sahnesine çıkması ilk değil tabii... Hani bir zamanlar, büyük bir ülkede *'sovyet'* olarak nitelenen bazı *'dağıtık yönetim biçimleri'* ortaya çıkmış; hatta *'bütün iktidar sovyetlere'* dahi denmişti! Ama o *'sovyet'* sözcüğü sonra sadece o ülkenin adında kalmıştı...

Ne diyelim, belki, mevcut durumla ilgili bir toplumsal çözümlemede tam bir netliğe kavuşmak için vakit henüz erken! Ama yine de gözlenen direnci sürdürenlerde, mevcut ya da potansiyel beyin gücünün ağırlığı son derece dikkate değer bir olgu... Onun içindir ki, biz burada söz konusu beyin gücünü oluşturan toplumsal katmanın Türkiye'nin mevcut toplum yapısındaki ağırlığına, daha doğrusu üretim yapımızdaki ağırlık ve işlevine; bu yapıda ne ölçüye kadar belirleyici olduğuna ve olabileceğine bakmaya çalışacağız. **Üretimdeki ağırlık ve işlevine özellikle bakacağız; çünkü bu katman, geleceğimizde söz ve karar sahibi olacaksa eğer, bu gücünü, her şeyden önce üretimdeki gücünden alacaktır.**

Konuyu bu çerçevede irdelerken, Türkiye'nin, kapitalizmin dünya sistemine eklemlenmiş bir ülke olması gerçeğini verili koşul olarak alacağız. Anılan katman, bu verili koşul içinde kalarak ülkeyi daha iyi bir konuma çekebilecek bir toplumsal mücadeleye ya da çok daha iyi bir gelecek için ülkeyi sistemin dışına taşıyacak çok daha farklı bir mücadeleye kaynaklık ya da öncülük edebilir mi? Amacımız **bu sorulara** bir yanıt aramak değil... Sadece bu katman Türkiye'de somut olarak ne durumdadır ve **bizim ülkemizde**, gücünü alacağı bir üretim yapısı var mıdır, bunu ortaya koymaya çalışacağız.

Günümüz Dünyasında Üretim Yapılanmasına Genel Bir Bakış...

Çözümlememize başlarken, doğal olarak, '1960'ların, 70 veya 80'lerin politik ekonomiyi üretim ilişkileri bağlamında bir bütün olarak kavramaya çalışan yaklaşımları ile günümüz dünyasına bakmamızın onu doğru çözümlememize yetip yetmeyeceği sorusu akla gelebilir. Bu soruyla birlikte, o günlerden bu günlere, en azından iş sürecinde (*labour process*), çıplak gözle bile görülebilecek bazı değişiklikler olduğuna işaretlerle, geçmişin birikimlerinden asla kopuk olmayan ama o birikimin üzerinde yeşermiş yeni bazı kavramların, yapılacak çözümlemelere dâhil edilmesinin gerektiği ileri sürülebilir. Biz burada sadece, geçmişteki bakış açımızdan kopmadığımızın altını çizerek, **özellikle üretimin kazandığı küresel boyut çerçevesinde iş sürecinde görebildiğimiz somut değişimi** -zorunlu kalmadıkça iyi ya da kötü yüklemesi yapmadan- anlatmaya çalışacağız.

İş sürecindeki değişimin altını çiziyoruz; çünkü bugün dikkatleri üzerinde toplayan entelektüel emek gücünün veya daha kısa bir anlatımla, **'beyin gücü'**nün, dünyamızda, gerçekten dikkate değer bir toplumsal katman konumunu kazanması iş sürecindeki değişimin ürünüdür. İş sürecindeki değişimin ise, 'üretim' olarak tanımladığımız faaliyetler bütünü'nün günümüzde ulaştığı küresel boyut da göz önünde tutularak çözümlenmesi, ele alacağımız konunun doğası (eşyanın tabiatı) gereğidir. **Üretim** küresel bir boyut kazanması ya da **küreselleşmesiyle** iç içe geçen iş sürecindeki değişim, beyin gücünü öne çıkardığı gibi, aynı zamanda, öne çıkardığı bu gücün, önce kendi sorunlarıyla, daha sonra da algıladığı kadarıyla, toplumsal sorunlarla yüz yüze geldiği bir süreç de olmuştur. Açılımını daha sonraki çözümlememize bırakarak, şimdiden işaret edelim ki, yüz yüze gelinen sorunlar, bulunulan iktisadi coğrafyanın doğasına ya da bir başka deyişle, küresel üretimin hangi halkasında yer alındığına göre değişmektedir ve arada önemli farklılıklar vardır.

Üretimin Küreselleşmesi...

'Üretimin küreselleşmesi' denilen süreç, uluslararası ticaretin ve sınır ötesi sermaye yatırımlarının önündeki her türlü ulusal engelin kaldırılmasını ve dünyamızın, kapitalizme özgü kuralların egemen olduğu tek bir dünya sistemine dönüştürülmesini hedef alan ve kısaca 'küreselleşme' olarak anılan süreçle at başı birlikte gitmektedir. Tek bir iktisat sistemini bütün bir dünya coğrafyasında egemen kılma arayışı elbette ilk kez tarih sahnesine çıkmıyor. Kapitalist sistem, özellikle de modern sanayi kapitalizmi, bütün bir tarihi boyunca, kendi içinde öne çıkan emperyal gücün önderliğinde, hep bir dünya sistemi kurmanın peşinde olmuştur. Bunun karşı tezi olarak tarih sahnesine çıkan sosyalizmin de ideoloji ufkunda tek bir dünya sisteminin kurulması vardır. Günümüzde tanık olduğumuz 'küreselleşme' sürecini, diğerlerinden ayıran bir özelliği, bu sürecin, bütün tarafların görüş birliğine vardıkları sağlam bir uluslararası hukuk zeminine oturtulmasıdır. **Uruguay Turu Nihai Senedi** olarak anılan **Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Anlaşması**¹ bu yeni sürecin anayasasıdır. Günümüzdekinin ayırt etmemiz gereken bir başka özelliği de, gelişen teknolojinin, ağırlıklı olarak da enformasyon ve telekomünikasyon teknolojilerinde kaydedilen gelişmelerin, küreselleşmeyi, özellikle de üretimin küreselleşmesini olağanüstü boyutlara taşıyan ve olağanüstü kolaylaştıran çok geniş olanaklar sunmasıdır.

Kapitalizmin yeni dünya sisteminde, geleceğin sanayilerini içeren sektörler başta olmak üzere, hemen her sektörde olağanüstü bir konsolidasyon vardır. Örneğin, son yirmi beş yıllık süreçte havacılık sektöründe pek çok firma ya yok olmuş ya da kendi aralarında birleşmişlerdir. Teknoloji alanında tanık olduğumuz yenilikçi faaliyetlerdeki hızlı gelişmelerden beslenen birleşmelerden doğan dev şirketler yeni iş modellerinin de öncüsü durumundadırlar.² Örneğin, Airbus'ın otuz farklı ülkede 1.500 tedarikçisi [girdilerini sağladığı firma] vardır ve Airbus neredeyse bütün bir dünya coğrafyasına dağılmış bu tedarikçi şebekesini 'uzaktan', çeşitli internet portalleri [ana

¹Bilindiği gibi, **Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması**, serbest ticareti bütün bir dünya coğrafyasında geçerli tek norm hâline getirebilmeyi güvence altına alan uluslararası bir hukuk düzenlemesidir. Bu anlaşmayla, uluslararası ticaretin önündeki ulusal kaynaklı korumacılık engellerinin tümüyle ortadan kaldırılması hedef alınırken patent ve benzeri fikrî mülkiyet haklarının korunmasını, yine bütün dünyada güvence altına alan bir hukuk düzeni de getirilmiştir. Dahası, aynı anlaşma, devletin hangi ekonomik etkinlik alanlarına, ne ölçüde ve hangi koşullarla destek sağlayabileceğinin kurallarını belirlemekte ve bu kurallara uymayan devletlere uluslararası düzeyde uygulanacak yaptırımları da ortaya koymaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması 1986 Eylül'ünde başlayan ve 1994'te tamamlanan, 'Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri'nin 'Uruguay Turu' nihayetinde son hâlini almıştır. Bu müzakereler sürecinde, üzerinde mutabakat sağlanan bütün anlaşma metinleri, 1994'te, Marakeş'te imzalanan ve "**Nihai Senet**" olarak anılan bir 'kapak notu'nun ekinde yer aldığı içindir ki, bu anlaşma "Uruguay Turu Nihai Senedi" olarak da anılmaktadır. 'Uruguay Turu' küresel bir müzakereydi ve küresel ölçekte bir sonuç doğurmuştu: Anlaşmanın yürürlük tarihi olarak öngörülen 31.12.1994'ten başlayarak, uluslararası ticaret serbestleştirilecek; 'serbest ticaret', bütün dünya coğrafyasında geçerli tek ticaret normu hâline getirilecek ve **ulusal sınırların** bu serbestinin önüne çıkarabileceği bütün engeller ortadan kaldırılacaktı...

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Anlaşması ve ekindeki anlaşmalar, TBMM tarafından da 26.1.1995 tarih ve 4067 sayılı yasayla onaylanmış ve 31.12.1994 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma için **bkz. RG**, 25 Şubat 1995, Mükerrer Baskı.

² Havacılık sektöründe gözlenen konsolidasyon konusunda **bkz.** Gartzke, Ulf (2010), "*The Boeing / McDonnell Douglas and EADS Mergers: ethnocentric vs. regiocentric consolidation in the aerospace and defence industry and the implications for international relations*", PhD thesis, the London School of Economics and Political, London, November, 2010.

Ayrıca bkz. Deloitte (2012), "*2012 Global aerospace and defence industry outlook: A tale of two industries*", A Manufacturing industry report, February, 2012.

Reuters (2013), "*EADS CEO predicts more defence industry consolidation*", Reporting by Adrian Croft, 21th of March 2013.

kapıları] yardımıyla, elektronik ortamda yönetmektedir. (Bu yapılanmada, bilginin ve malzemenin farklı coğrafyalar arasında birlikte aktığı çok karmaşık lojistik faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli 'lojistik algoritma ve buna bağlı yazılımların' geliştirilmesinin yeni ve yüksek nitelikli bir işgücünü beraberinde getirdiğine, yeri gelmişken hemen değiniverelim.)

İkinci örnek otomotiv sektöründen verilebilir. Bu sektörde yer alan araç üreticileri ürettikleri araç sayılarına göre sıralandığında karşımıza küreselleşmiş 17 dev firma çıkmaktadır. Bu sektör az sayıda marka ve firma etrafında konsolide olmuştur. Sektörün çok önemli bir özelliği, geldiği bu noktada, bir yandan markalar arasında kıyasıya rekabet sürerken öte yandan bazı konularda, özellikle araştırma ve teknoloji geliştirme konusunda yaptıkları rekabet öncesi işbirlikleridir. Üstelik araç üreticisi bu dev firmaların 1. kademe tedarikçileri arasında da çok yüksek bir konsolidasyon söz konusudur. Merkezlerinin Almanya, ABD, Japonya, Fransa ve Kanada gibi ülkelerde konuşlandığı, yine ARGE konusunda aralarında işbirliği de yapan bu 1. kademe tedarikçiler olarak, sadece on dev küresel firmanın varlığından söz etmek mümkündür.³

Türkiye otomotiv sanayiinin sermaye yapısı da bu dev firmaların ortaklığına dayanmaktadır. Sadece sermaye yapısı da değil, üretim yapısı da söz konusu dev firmaların denetimindeki uluslararası sistemle yüksek düzeyde bir bütünleşme göstermektedir (bu bütünleşmedeki konumumuza yeri geldiğinde ayrıca değinilecektir).

Günümüzde öne çıkan hemen her sektörde, ana üreticilerle bunların küresel tedarikçi şebekelerinden oluşan sektörel düzeydeki dünya sistemlerinde işbirlikçi oyun teorilerinin, çoklu ve çok yönlü ilişkilerin önemi artmaktadır. Bu yeni paradigmanın bir diğer özelliği de her koşulda uygulanabilir tek bir şablonunun olmaması, her yeni meselenin yaratıcı çözümler beklemesidir. Bilim ve teknolojiye kaydedilen muazzam gelişmeler ve iş sürecinde ya da daha somut bir ifadeyle, **fabrika tabanında** uygulamaya konan yeni teknolojiler sonucu üretim yöntemlerinde ortaya çıkan değişim⁴, beyin gücünün kol gücünü ikame etmeye başladığı; basit emeğin yerini bilgiyle donatılmış emeğin / emekçilerin aldığı; yenilikçilik ve yaratıcılığın belirleyici olduğu bir sürece yol açmıştır. Dahası, fabrika tabanı, ARGE laboratuvarlarını, tasarım geliştirme bürolarını, prototip geliştirme ve deneme kolaylıklarını ve benzerlerini kapsayan niteliksel bir genişleme de göstermiştir. Hizmet üreten iş yerlerinde de benzer bir değişimin olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla, bu yeni üretim dünyasının çalışanlarının iyi eğitilmiş ve son derece donanımlı olmaları şart olmuştur. Bu şartın sonucu olarak emek cephesinin profilinde de bir değişim olduğu gözlenmektedir. 'Emeğin entelektüelleşmesi' diye adlandırılabilir bir olgu bu değişimde öne çıkmakta ve iş sürecindeki asıl değişimi de, teknolojinin değişimi yanında bu olgu karakterize etmektedir. Dolayısıyla, üretim faaliyetleri sonucu yaratılan değerler zincirinin tüm halkalarında iş sürecinin belkemiğini iyi eğitilmiş, 'teknoloji-uyumlu', kol gücünden çok beyin gücünün öne çıktığı bu yeni emek katmanı oluşturmaktadır.

³ Otomotiv sektörü ile ilgili olarak verilen bilgiler ve ayrıntıları konusunda **bkz.** Akarsoy, Tülay (2012), **Otomotiv Sektörü 2012**, s.14, Şekil 6.1. (<http://www.inovasyon.org/yazardetay.asp?YazarID=2> [16.08.2013]).

⁴ Aynı tip ya da modelin, mümkün olduğunca uzun süreler içinde seri üretimde kaldığı Fordist üretim tarzının yerini tip ve modelin hatta üretimdeki ürün cinsinin sık aralıklarla ve üretim bandını durdurmadan değiştirilebildiği esnek üretim-esnek otomasyona geçiş gibi... Ya da iş sürecinin her aşamasına bilgisayar desteğinin, denetiminin girmesi; girdi ve çıktı stoklarının sürekli olarak sifıra yakın tutulması vb. İş sürecindeki değişim konusunda **bkz.**

Kaplinsky, Raphael (1989), "Technological Revolution' and the International Division of Labour in Manufacturing: A Place for the Third World?", **the European Journal of Development Research**, June 1989, Vol. 1, No 1, s. 5-37.

Freeman, Christopher (1989), "New Technology and Catching Up", **the European Journal of Development Research**, June 1989, Volume 1, Number 1, s. 85-99.

Ne var ki, bu yeni katmanın dünya coğrafyasına dağılımında, ülke nüfusu içindeki yoğunlukları, bilgi ve deneyim birikimleri, dolayısıyla da yetenek düzeyleri, çalışma imkân ve şartları ve yaşadıkları sorunlar açısından önemli farklar vardır. Farkı yaratan uluslararası üretim zincirlerinin dünya coğrafyasındaki konumlanışı ya da bir başka deyişle üretim denen ekonomik faaliyetin dünya coğrafyasına dağılımındaki asimetridir. Bunu aşağıda açmaya çalışacağız.

Üretimin Küreselleşmesinde Ortaya Çıkan Asimetriler ve Entelektüel Emegın Dünya Coğrafyasında Asimetrik Dağılımı...

Bugün kapitalizmin dünya sistemiyle bütünleşmiş ya da bu sisteme eklenmiş ülkelerin oluşturduğu ekonomi coğrafyasının mutlak egemenleri çok uluslu şirketler; büyük tekellerdir. Doğal olarak da bu coğrafyanın insanların ezici çoğunluğu, ülkeler arası gelişmişlik düzeylerine göre değişen derece farklarıyla, bu şirketlerin doğrudan sömürsü ile birebir karşı karşıyadırlar. Örneğin, tıbbi cihaz üretiminin % 60'ı aşan kısmı uluslararası ticaretin konusudur. Dünya'daki en büyük otuz tıbbi cihaz firmasının küresel pazardaki payı % 89'dur. Kalan 27.000 firmanın ise pazar payı %11'dir.⁵

İletişim teknolojilerinin getirdiği olanakların küçülttüğü, aynı zamanda da neredeyse bütünüyle kapitalist sistemin egemen olduğu dünyamızda 'üretim teknolojileri', 'üretim yöntemleri' ve 'üretim biçimleri' hızla değişirken üretim ilişkilerinde de, kapitalist sisteme ilişkin öz aynı kalmakla birlikte, belli bir değişimin olduğu gözlenmektedir. Artık nihai çıktısı mal veya hizmet olan ve halkaları bütün bir dünya coğrafyasına dağılmış '**uluslararası üretim zincirleri**'nden söz edilmektedir. Sistemin kendi terminolojisiyle söylersek, 'üretim', doğası gereği, 'net katma değer' yaratma süreci olarak da görülebileceği için, bu uluslararası üretim zincirleri '**uluslararası değer zincirleri**' olarak da anılmaktadır. Bu 'üretim zincirlerinin' ya da bununla aynı anlama gelmek üzere 'değer zincirlerinin' halkalarını, kabaca, '*kavram geliştirme*', '*tasarım geliştirme*', '*tasarım doğrulama*', '*imalat veya seri üretim*', '*satış*', '*satış sonrası teknik hizmetler*' biçiminde sıralayabiliriz. Bu halkaların her biri farklı ülkelerde konuşlanabildiği gibi her bir halkanın içerdiği işlevler, yine farklı coğrafyalarda yer alabilen ama belirli bir ağyapı üzerinde birbirine bağlanmış birden fazla kuruluş tarafından yerine getirilebilmektedir. Burada, entelektüel emek gereksinmesinin en aza indiği, dolayısıyla da yaratılan net katma değer ve sonuçta kârın en düşük olduğu halka 'imalat' halkasıdır. Bu nedenle bu halka genellikle gelişmemiş çevre ülkelere / geriden gelen (bilim, teknoloji ve sanayide önde koşanlara yetişmeye çalışan) ülkelere bırakılmaktadır.

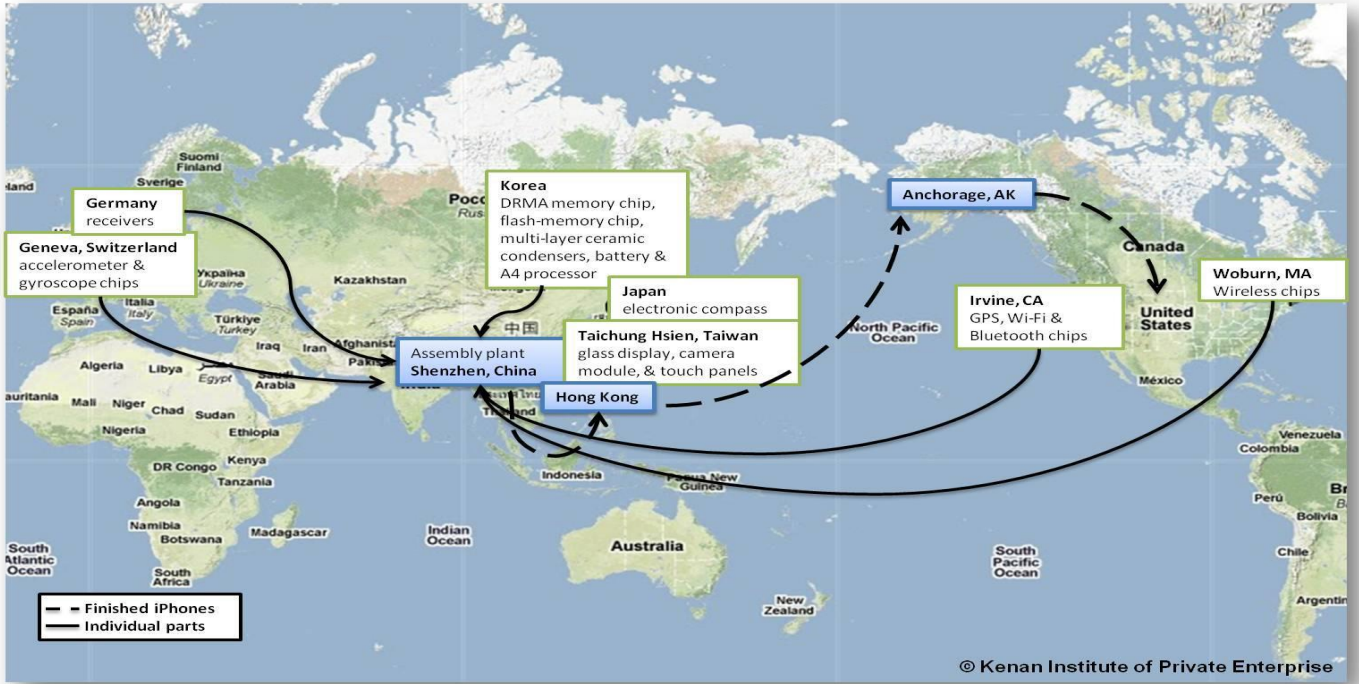
Söz konusu küresel değer zincirlerini denetimleri altında tutan şirketlerin ana merkezleri çoğunlukla gelişmiş ülkelerde konuşlanmışlardır. Denetimleri altındaki zincirlerin, entelektüel emek yoğunluğunun en yüksek, dolayısıyla da yaratılan net katma değer en yüksek olduğu halkaları da genellikle bu gelişmiş ülkelerdedir. Onun içindir ki, sistem içinde yaratılan dünya nimetlerinden aslan payını da zinciri denetimi altında tutan şirketler ve o şirketlerin merkezlerinin konuşlandığı gelişmiş ülkeler almaktadır. Bunun çarpıcı bir örneği, tek bir ürün ('*Apple iPhone 5*') bazında, aşağıdaki şemamızda görülmektedir.

⁵ **Medical Device + Diagnostic Industry** dergisi vb. kaynaklarda firmalar bazında yer alan verilerden yararlanılarak hesaplanmıştır. Bu veriler konusunda, örneğin bkz.

"*Top 40 Medical Device Companies*", posted in Medical Device Business by Jamie Hartford on December 14, 2012. (<http://www.mddionline.com/article/top-40-medical-device-companies> [16.08.2013])

"*Top 20 Medtech Companies in [2011 and] 2018*", Published on Jul 22, 2013.

(<http://www.mddionline.com/article/top-20-medtech-companies-2018#node-10566> [16.08.2013])

Apple iPhone 5'in Küresel Tedarik Zinciri...

Sisteme eklemlenmiş, geriden gelen ülkelere ve bu ülkeler coğrafyasındaki şirketlere kalan pay ise, bunların uluslararası 'üretim zincirlerinin' hangi halkasında konuştuklarına bağlı olarak belirlenmektedir. Sırası gelmişken belirtelim; bizim burada uluslararası 'üretim zincirleri' olarak andığımız o zincirler üzerindeki denetimi ve en yüksek katma değer yaratıldığı başlangıç halkalarını ellerinde tutan dev şirketler için, o zincirlerin, geriden gelen ülkeler coğrafyasında yer alan parçaları birer 'tedarik zincirinden' ibarettir.

Uluslararası üretim ya da değer zincirlerinde gözlenen bu coğrafi dağılım, sonuç olarak fiilen oluşmuş, uluslararası bir işbölümünün varlığına işaret etmektedir. Bu fiili işbölümü, aynı zamanda yetkinliklerin / entelektüel emeğin dünya coğrafyasına dağılımındaki asimetri de bir açıklamasıdır. Bu dağılımda, entelektüel emeğin yoğunluk kazandığı coğrafyalar, daha açık bir anlatımla, kurumsallaşmış, güçlü araştırma-geliştirme altyapısına ve yenilik (inovasyon) sistemine sahip, yüksek katma değer üretebilen ülkeler, kazandıkları yetkinlik düzeyleri ile gezegenimizdeki mal ve hizmet üretimini denetimleri altında tutabilmektedirler.

Burada bu 'denetim altında tutabilme'nin neye dayandığını çok açık olarak görmek ve aynı açıklıkla da ortaya koymak gerekir. Günlük konuşmalarımızda bunun genellikle ülkelerin bilim ve teknoloji gücüne, ürün ve üretim yöntemlerinde yenilikler yapabilme gücüne, ARGE ve tasarım gücüne, sanayi gücüne / üretebilme gücüne dayandığını söyleriz. Bu doğrudur da. Ama burada kullandığımız, örneğin 'bilim ve teknoloji gücü' ya da 'sanayi/üretim gücü' gibi kavramlar birer soyutlamadır. Aslında bu soyutlamanın ardında asıl anlatılmak istenen beyin gücüdür ve bu güç de çok somut bir gerçekliği, entelektüel donanıma sahip, bu donanımlarına dayanarak iş yapan emekçileri ifade eder... Nerdeyse bütün zamanlarını ve bütün zihinsel yeteneklerini, sezgilerini yaptıkları işe odaklamış bilim emekçilerini... Araştırmacıları... Bilimsel ve teknolojik araştırma-geliştirme laboratuvarlarında zihinsel yeteneklerini yapılan araştırmaların hizmetine vermiş destek elemanlarını... Mal ve hizmet üretimi alanlarında yeni kavramlar, yeni tasarımlar geliştiren, geliştirdikleri tasarımları doğrulamaya uğraşan mühendisleri... Yeni pazarlama yöntem ve tekniklerini, yeni organizasyon tekniklerini geliştirenleri... İş süreçlerinde işi, zamanı,

teknolojiyi, yenilikçiliği, tedariki, kısacası üretimi yönetenleri... Bu son bağlamda, üretimi planlayanları, programlayanları, coğrafi dağılımını örgütleyenleri ve ağı yapıları yönetenleri... Eğitim-öğretim ve sağlık dâhil, akla gelebilecek hemen her alanda, bütünüyle entelektüel donanıma, entelektüel birikime dayanan hizmetleri sunanları ifade eder... Hatta sayılanlara teknoloji tabanlı türev firmaların ('start-up'ların), tek sermayeleri yaratıcılıkları, zihinsel yetenekleri olan kurucuları da eklenebilir. Listeyi daha fazla uzatmayalım; ama gezegenimizde üretimi denetimleri altında tutanlar, saydıklarımızın ve benzerlerinin beyin gücüne dayanırlar. Asıl güçlerini, kullandıkları terimle söyleyelim, ülkelerinin sahip olduğu bu *entelektüel sermayeden / zihinsel sermayeden* alırlar.

Beyin gücünü oluşturanlar, günümüzde, özellikle, bütün bir dünya coğrafyasında üretimi denetimleri altında tutan gelişmiş ekonomilerde hem nicelik hem de nitelik olarak öne çıkan, mal ve hizmet üretiminde işlevsel açıdan büyük ağırlık kazanan bir katman hâline gelmişlerdir. Bu katmanın asıl gücüyse, belli kesimleriyle, başta iş süreci olmak üzere, toplumsal yaşamın bütün alanlarında köklü değişiklikler yaratan; mal ve hizmet üretiminin bütün bir dünya coğrafyasında yeniden örgütlenmesini mümkün kılan teknolojilerin de yaratıcısı, geliştiricisi olmasından kaynaklanır. Sağladıkları üretkenlik/verimlik (prodüktivite) artışlarının sınırına dayanan teknolojileri her seferinde bir üst düzeyde yeniden geliştirerek / yeniden üreterek kapitalist sistemin sürdürülebilirliğini sağlayanlar da, o kesimlerdenidir. Ne var ki söz konusu kesimler yarattıkları teknolojilerin gerçek sahipleri değildirler; bu teknolojilerin kullanılmasında söz ve karar sahibi değildirler. Gerçek sahipler, sermayenin sahipleridir.

Bu teknolojilerin ancak, mal ve hizmet alanları dışında da kullanılması söz konusu olduğunda, nihai karar hakkı yalnızca sermaye sahiplerinin değil, içinde sermayenin siyasi temsilcilerinin de yer aldığı iktidar blokundur. Örnek vererek somutlayalım: Yeni teknolojilerin yeni silah sistemlerine dönüştürülmesinde ya da bir adım öteye gidelim, yeni silah sistemleri geliştirebilmek için yeni teknolojiler geliştirilmesinde nihai karar iktidar blokundadır. Bu tür teknolojiler geliştirme kararlarını kuvveden fiile geçirecek olanlarsa, yine, sözünü ettiğimiz kesimlerin üyeleridirler. Onlar kendilerine hemen daima 'ulusal çıkar' olarak sunulan bu kararlar doğrultusunda silah sistemleri geliştirme, teknoloji geliştirme süreçlerinde de rol alırlar. O süreçler onlarsız olmaz.

Ne yazık ki, gezegenimizi yok olmaya doğru götüren iklim değişikliğinin ardında da aynı kesimlerin, kullanımında söz ve karar sahibi olmadan ürettikleri ama sermaye sahiplerinin kârlarını mutlak olarak büyütme güdüsüyle ve her türlü çevresel ve toplumsal duyarlılığı geriye iterek kullandıkları teknolojiler vardır.

Kısacası, sözünü ettiğimiz entelektüel emek katmanının üretim sürecinde en etkin rolü oynayan kesimleri, süreç içinde kendi emeklerine yabancılaşırlar. Bu kesimlerde çok açık biçimde görülebilecek olan bu yabancılaşma, burada ayrıntılarına girmeyeceğiz, katmanın diğer bütün kesimlerinde de söz konusudur. Tıpkı kapitalist sistem içinde kendi kol emeğine yabancılaşan işçi sınıfı gibi...

Küresel üretimi denetimleri altında tutan dolayısıyla da dünya nimetlerinin dağılımında aslan payını alan ülkelerdeki beyin gücünün mal ve hizmet üretim süreçlerinde kazandığı, sistem için yaşamsal olduğunu anlatmaya çalıştığımız rol nedeniyledir ki, bu gücü temsil edenlere ulusal gelirden düşen ya da sermaye sahiplerinin devrine razı oldukları pay diğer ülkelere göre çok daha fazla olabilmektedir. Bazı istisnai durumlarda, fark daha da büyümektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerin yaşam bilimleri sanayilerinde, bu sanayilerin gerektirdiği yeteneklerle donanmış eleman kıtlığı söz konusudur. Bu açığı kapatmak için geriden gelen ülkelere bu sanayilerde çalışabilecek niteliklere sahip elemanlar gelişmiş ülkelere çekilmektedir. Onlara da görece iyi

ücretler ödenmektedir. Bugün Kanada'da uzay ve havacılık sektöründe mühendis açığı vardır ve bu açık da yine geriden gelen ülkelerden göç eden mühendislerle kapatılmaktadır. Doğal olarak o mühendisler de görece iyi paralar almaktadırlar. Ancak, herhangi bir dalda gözlenen açık, sürgit böyle devam edecek değildir. Geriden gelen ülkelerin entelektüel işsizler ordusu, gelişmiş ülkelerde, entelektüel emek alanında gözlenen bu ücret avantajlarını giderek törpüleyecektir.

Kaldı ki, kapitalist sistemin bilinen kuralları, gelişmiş ülkelerde çalışıyor olsalar bile bu katmandakiler için de işlemektedir. Entelektüel emek pazarlarında ücretlerin denetim altında tutulabilmesi ve iş sürecinde her düzeyde gözlenen esnekleşme eğiliminin bu katmandakilerin ücret ve çalışma koşullarında da egemen kılınabilmesi için, talepten çok, eğitilmiş işgücü hacmi yaratılarak veya yaratılmasına göz yumularak, söz konusu katman da bir işsizler havuzuyla kuşatılmaktadır.⁶ Ayrıca, dünya coğrafyasındaki gelişmişlik farklarından kaynaklanan beyin göçü, göç alan ülkelerin çalışanları için iş güvencileri açısından bir tehdit unsuru olarak kullanılabilir. Kısacası anılan katmanın bireyleri de, gelişmiş coğrafyalarda olsalar bile, her an işlerini kaybetme tehdidiyle karşı karşıyadırlar. Özellikle de kapitalizmin kriz dönemlerinde onlar da topun ağzındadırlar.

Bütün bunların ötesinde, kabul etmek gerekir ki, gelişmiş ülkelerde beyin güçlerine dayanarak çalışan emekçilerin, ister yerli isterse yabancı olsunlar, iyi paralar da alsalar, kendi emeklerine yabancılaştıklarının farkına varma olasılığı yüksektir. Bunun farkına varılması bile tek başına bir mutsuzluk kaynağıdır. Gerçekten, gelişmiş ekonomilerde de toplumsal sorumluluklarının farkına varıp bunun gereğini yerine getirmek için harekete geçen beyin emekçilerinin ve beyin emekçisi adaylarının sayıları hiç de az değildir. Çevreci hareketin ana kaynağı bu katmandır.

Sözün kısası gelişmiş ekonomilerdeki beyin gücü, kapitalist sistemin temelinde yatan sömürünün, özellikle de uluslararası/uluslararası sömürünün sürdürülebilmesinin en etkin aracıdır. Ama aynı zamanda da imkânlarını kendi elleriyle yarattıkları bu sömürünün doz farkıyla da olsa konusu ve hedefidirler.

Beyin gücünün geriden gelen ülkelerdeki durumunu ise izleyen bölümde ele almaya çalışacağız.

Geriden Gelen Ülkelerde Entelektüel Emek...

Son tespitimizi bir kez daha yineleyelim: Gelişmiş ekonomilerdeki beyin gücü, kapitalist sistemin temelinde yatan sömürünün, özellikle de uluslararası/uluslararası sömürünün sürdürülebilmesinin en etkin aracıdır. Ama aynı zamanda da imkânlarını kendi elleriyle yarattıkları bu sömürünün doz farkıyla da olsa konusu ve hedefidirler. Bununla birlikte, Brezilya veya Türkiye gibi geriden gelen ülkelerde entelektüel emek katmanını oluşturanların durumları, gelişmiş ülkelerdeki meslektaşlarından çok daha farklıdır ve hiç de iç açıcı değildir. Sahip oldukları yeteneklerini, entelektüel birikimlerini yaşadıkları ülkelerde kullanabilecekleri, kendilerini daha da geliştirebilecekleri, yeterli düzey ve genişlikte iş alanı yoktur. İş bulamama, bulduklarında da çoğu kez, düzey olarak, yeteneklerinin, entelektüel birikimlerinin altında kalan iş türlerinde mesleki açıdan tatmin olmama olasılığıyla karşı karşıyadırlar. Üstelik bu ülkelerin önemlice bir bölümünde, entelektüel iş gücündeki işsizlerin sayıca çokluğu, iş bulabilenleri de genellikle çok düşük ücretlerle ve kendilerine dayatılan şartlarda çalışmaya mahkûm etmekte; onları alabildiğine sömürülen bir katman hâline getirmektedir.

⁶ Burada 'her düzeyde gözlenen esnekleşme eğilimi' derken, açık yüreklilikle belirtmek gerekir ki, bu eğilim entelektüel emek sahibi bazı kesim ya da kişilerce de paylaşılmaktadır. Onlar çalışma koşulları ya da ücretlerdeki esnekliği, kendileri için de bir özgürlük alanı olarak algılamaktadırlar. Bu onlar için gerçekten bir özgürlük müdür yoksa tam bir yanılsama mıdır? Biz bu konuda, bu esnekliğin sonuçta kimin deşirmesine su taşımaya yaradığına bakmak gerektiğine değinmekle yetineceğiz.

Onlar, iş ve ücret sıkıntıları ya da mesleki tatminsizlik gibi sorunların ötesinde, yaşadıkları ülkelerin toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel koşulları açısından da gelişmiş ekonomilerdeki benzerlerinden çok daha mutsuzdurlar. Doğaları gereği, kentteki varlıklarını, yaşamlarını etkin olarak ve özgürce sürdürmek isteyen; teknolojiyi bilen ama çevreye duyarlı bu yeni emekçi katmanının bireyleri, tasavvurlarında kendileri için -ve birçokları da, içinde yaşadıkları toplum için- biçtikleri yaşam koşullarını ve toplumsal hakları kendi ülkelerinde bulamamaktadırlar. Hak talepleri vardır. Ülkelerindeki siyaset adamlarının, özellikle sandık gücüne dayanarak hükmeden tavırlarını, becerisizliklerini, devlet görevlilerinin yolsuzluklarını, toplumsal adaletsizlikleri diğer pek çok katmanın bireyelerine göre çok daha iyi görebilmektedirler. Kendi talepleri ile uyumlu bir siyasi düzen düşlemektedirler. Bulamayınca da onları bekleyen büyük umutsuzluklardır. Çoğunun düne dek bulduğu çıkış yolu beyin göçü yoludur.⁷

Türkiye özelinde onlar için durum niçin böyledir; niçin gelişmiş ekonomilerdekinden çok daha farklıdır; bunu görebilmek için başta işaret ettiğimiz verili koşula, Türkiye'nin eklemlediği kapitalizmin dünya sistemine ve bugünkü işleyiş biçimine biraz daha yakından bakmak gerekiyor.

Yukarıda da belirtildiği gibi, kapitalizmin dünya sisteminde toplam net katma değer yaratıldığı dağıtık bir yapının varlığı söz konusudur. Bu yapı 80'li yıllarda, gelişmiş ekonomilerin ideoloji ufkuna hâkim olan ve geriden gelen ama sisteme eklemleme peşindeki Türkiye gibi ülkelerin ideoloji ufkuna da hemen hâkim oluveren yeni liberalizmin kolaylaştırıcı zemini üzerinde yayılmaktadır. Kapitalist sisteme ya da yeni liberalizme karşı olduklarını söyleyen ülkeler bile, örneğin İran, bütün bir dünya coğrafyasına egemen olan bu dağıtık ilişkiler ağının zemininde koşturmaktadır. Ancak, her ülkenin sistemle bütünleşme ya da sisteme eklemleme biçimini ya da bu ilişkiler ağına bir biçimde eklemelenerek koşturduğu zemini, o ülkenin yetkinlikleri, yetişmiş insan gücünün niteliği, entelektüel sermaye birikimi, hukuku, demokrasininin gelişmişlik düzeyi ya da o ülkedeki toplumsal haklar mücadelesinin yoğunluğu ya da ulusal bir motivasyonun varlığı gibi pek çok parametre belirlemektedir.

Bu bağlamda önemle belirtmek gerekir ki, geriden gelen ülkeler coğrafyasındaki şirketlerin konuşlandıkları net katma değer halkalarının belirlenmesinde, buldukları ya da ait oldukları ülkelerin izledikleri politikalar –devlet politikaları- etkin bir rol oynar; son çözümlemede belirleyici olur. Kapitalizmin dünya sistemi içinde kalarak üretim zincirleri üzerinde konum değiştirmiş; belirli sektörlerde, net katma değer en yüksek olduğu halkalara sıçramış, geriden gelen ülke örnekleri vardır.

Söz konusu dünya sistemine eklemelenmiş bir ülke olarak Türkiye'nin de önünde, konum değiştirme imkânları varken ve hatta Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında sanayileşme açısından ciddi bir atılıma da girişilmişken, sistem içinde kendisiyle aynı konumda olan ülkelerin gösterdiği başarıyı Türkiye gösterememiştir. Tam anlamıyla belirleyici olan bazı stratejik durumlarda gün yüzüne çıkan ulusal motivasyon eksiklik ve kayıpları; kimi durumda da, iç işleyişte ortaya çıkan

⁷ 1995-2005 yılları arasında Silicon Valley'de kurulan mühendislik ve teknoloji tabanlı türev firmaların (*start-up'ların*) %52,4'ünün kurucularından bir veya daha fazlası ABD dışında doğmuş olanlardır ve bunların da çoğunluğu Hintli veya Çinlidir. (Wadhwa, Vivek, "Silicon Valley Can't Be Copied", July 3, 2013.

(<http://www.technologyreview.com/news/516506/silicon-valley-cant-be-copied/> [16.08.2013]).

Bu örnek, beyin göçü alan gelişmiş ekonomilerin bundan sağladıkları yararın nerelere kadar uzandığının da çarpıcı bir ifadesidir. Entelektüel emek kesimlerinde ücretleri denetim altında tutabilmenin çok ötesine geçen bir yarar...

'Beyin göçü konusunda bkz. Wadhwa, Vivek, "A Reverse Brain Drain", March 12, 2009; **Issues in Science and Technology**, Spring 2009. (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1358382 [16.08.2013]).

Wadhwa, Vivek and AnnaLee Saxenian, Ben A. Rissing, and G. Gereffi, "America's New Immigrant Entrepreneurs" January 4, 2007; Duke Science, Technology & Innovation Paper No. 23. (Elektronik kopya: <http://ssrn.com/abstract=990152> [16.08.2013]).

yetersizlikler ve becerisizlikler bu sonucu yaratmıştır. Türkiye geldiği noktadaki bilgi ve deneyim birikimiyle küreselleşmede inisiyatif kullanacak ulusal organizasyonunu kurma iradesini de becerisini de gösterememiş ve bugün de gösteremeyen bir ülke konumundadır. Böyle bir organizasyon için gerekli her türlü kurumsal, kültürel yapıyı kendi eliyle yok etmiştir ve hâlen de giderek artan bir hızla yok etmeyi sürdürmektedir.

Türkiye'nin İkili Sanayi Yapısı...

Türkiye'nin, kapitalizmin dünya sistemine eklemlenmesinde, ikili bir sanayi yapısı ortaya çıkmıştır. Özellikle otomotiv, havacılık, savunma, beyaz ve kahverengi eşya sanayilerinde büyük ve modern işletmeler yaygındır. Bu **işletmeler**, sisteme eklemlenmenin ötesinde bu sistemle tam anlamıyla **bütünleşmişlerdir**. Bu bütünleşme sermaye yapılarına kadar yansımış; yabancı sermaye ortaklıklarının belirleyici olduğu sektör yapıları ortaya çıkmıştır. Yabancı ortaklarsa, genellikle, yer alınan üretim/değer zincirinde denetimi elinde tutan büyük firmalardır. Ne var ki, bu bütünleşmede, ülkemizdeki işletmelerin uluslararası üretim zincirlerinde konuşlandığı halka imalat halkasıdır. Bu işletmeler, imalatta, gelişmiş ülkelerdeki rakipleri düzeyinde bir başarıyı sergilemektedirler ve uluslararası düzeyde 'uygunluk değerlerine' sahiptirler. Ancak, paylarına düşen, buldukları halkanın payına düşen düşük net katma değerle sınırlıdır. Ve bu halkada geçerli olan bütün stratejik kararlar önceki halkalara egemen –kavram geliştirme, tasarım geliştirme, doğrulama halkalarına, dolayısıyla da üretim zincirinin tamamına hükmeden- firmalar tarafından verilmektedir. O firmalar da zaten bizimkilerin, özellikle de büyük ölçekli olanların yabancı ortaklarıdır ve bu ortaklık bağları sayesinde hem ortağı oldukları büyük ölçekli yerli şirketleri kendi içlerinden tek tek, hem de ortağı oldukları büyük ölçekli şirketler kanalıyla sektörün tamamını denetleyebilmektedirler.

Söylediklerimizin en çarpıcı örneğini, sanayimizde motor görevi gören otomotiv sektöründe bulmak mümkündür. Yukarıda da işaret edildiği gibi, Türkiye'de otomotiv sektörü, hem sermaye hem de üretim yapısı açısından bütünüyle bu sektördeki dünya sistemiyle bütünleşmiştir. Ve bu sektörün uluslararası değer zincirinde yoğunlaştığı yer imalattır ve ihraç ettiği ya da iç pazara sunduğu nihai ürün üzerindeki yerlilik oranı maksimum %35'tir (bu oran bile giderek azalmaktadır).

Sözü edilen bu sanayi yapısının hemen yanı başındaysa geleneksel sektörlerde yer alan geleneksel işletmelerin oluşturduğu çok farklı bir sanayi yapısı varlığını sürdürmektedir. Geleneksel işletmelerle sistemle bütünleşmiş modern işletmeler arasında derin uçurumlar vardır. Bu açıdan ülkemizde sorun da ikilidir.

Bütünleşebilenler, belirttiğimiz gibi, uluslararası üretim zincirlerinde yaratılan net katma değerlerin en düşük olduğu imalat halkasında yer almaktadırlar. Net katma değerlerin yüksek olduğu diğer halkalara yakın bir gelecekte sıçrayabilmelerine bugünkü sermaye yapıları izin vermemektedir. Yerli ortakları buna zorlayacak ya da işletmeyi mevcut sermaye yapısını koruyarak da olsa, diğer bir halkaya doğru genişlemeye yöneltecek sürekliliği olan, sistemik, kararlı bir ulusal politika uygulaması da ufukta gözükmemektedir.

Sisteme eklemlenemeyen geleneksel işletmelerde ise sorun daha büyüktür. Bunlar ucuz ve nitelsiz işgücü kullanımını tercih etmektedirler. Düşük katma değer yaratmaktadırlar. Rekabet edebilirliklerini ucuz işgücüne dayandırmaktadırlar. Sanayinin ortalama verimliliğinin düşük olmasının sebebi; geleneksel ve önemli bir kısmı kayıt dışı iş gören işletmelerdeki verimliliğin alt düzeyde olmasıdır. Bu işletmelerin mevcut yapıları sanayinin gelişimi açısından son derece elverişsizdir. Vergi ve sosyal güvenlik sistemi kapsamına alınarak, özellikle kayıt dışılıklarının önlenmesinin de bir çözüm oluşturmayacağı açıktır. Türkiye, kapitalizmin dünya sistemiyle her

sektörde tam anlamıyla bütünleşme arayışındadır ama bu firmaların bu hâleriyle küresel oyunda yer almalarını sağlayacak ağıyapılara dâhil olabilmeleri mümkün değildir. Sanayimize eşik atlatmaya yönelik, açıkça ortaya konmuş ulusal bir politikaya bağlı olmak kaydıyla, mühendislik ve teknoloji tabanlı küçük ve orta ölçekli firmalara öncelik ve ağırlık verilerek, kamu kaynaklarının 'bu firmaların teknolojik ve finansal altyapısını güçlendirmek için' kullanılması ve bunlara seviye atlatacak bir dizi önlemin kararlı ve uzun erimli bir politika çerçevesinde uygulanması gerekmektedir. Bunun için kamu kaynaklarının bilinçli ve adil biçimde kullanılması şarttır. Bu ise, kamu yönetiminin yetkin kadroların denetiminde, şeffaf bir biçimde işlemlerini gerektirir. Oysa uygulama, kapitalist sistemin kendi akılcılığının, kendi mantığının bile çok uzağındadır ve bu firmalar için gelecek, sistemle bütünleşmiş firmalara göre çok daha karanlıktır.

Bir bütün olarak Türkiye geneline bakıldığında da ülkede, gelir ve servet dağılımındaki çarpıklık, geleceğı ve toplumsal düzeni tehlikeye sokabilecek boyutlardadır. Gelir düzeyleri arasındaki makas giderek açılmaktadır. Bunu deregülasyonlarla (koruma yok, teşvik kısıtlı, bankacılık uygulamaları katı vb.), yani yeni liberalizme özgü bakış açılarıyla düzeltmeye çalışmanın boşuna bir çaba olduğu açıktır. Kaynaklar ve bilgi, belli mecralarda akmaktadır. Bunlara toplumun geniş kesiminin erişim kanalları mevcut değildir. İş alanında atılım yapmak isteyenler için riskler büyüktür. Ekonomik fırsatları daha geniş bir tabana yayabilmek, kredi ve teknoloji ağlarını genişletmek demektir. Toplumsal düzenin çarpık olduğu bir ortamda bunu sağlamak; genç ve dinamik girişimcilerin bu ortamda atılım yapmalarını beklemek ve bu atılımlar sayesinde sağlıklı bir sanayileşmenin gerçekleşebileceğini düşünmek zordur.

Sonuç Yerine...

Ülkenin üretim yapısını, bir anlamda da genç girişimcilerin atılım ortamını bu açıklığıyla ortaya koyduktan sonra, tekrar ana konumuza dönebiliriz. Bugün meydanlarda gördüğümüz gençler ve onlara destek veren kesimler ağırlıklı olarak, yukarıda sözünü ettiğimiz entelektüel birikimi olan emekçiler katmanının üyeleridir veya o katmanın adaylarıdır. Bunlar, yine ağırlıklı olarak, **geleceğı temsil eden sektörlerin** emekçileridir; ya da o sektörlerin gereksindiğı bilgi ve yeteneklerle donatılmış ya da donatılmakta olan, geleceğın entelektüel emek gücünün temsilcileridir. Ancak bugünkü üretim sistemimizin bel kemiğini oluşturan sanayimiz, kendisini yalnızca 'imalat işiyle' sınırlamış; üzerinde yer aldığı uluslararası üretim zincirinin en düşük katma değerli halkasında konuşlanmıştır. Bu konumunun, görülebilir bir gelecekte, yaratılan net katma değeri yükseltme yönünde değişme olasılığı gözükmemektedir. Sanayimizin bu haliyle söz konusu emekçilere / beyin gücümüze parlak bir gelecek vaat etmediğı net olarak söylenebilir. Tam tersine, Türkiye'de kurulu sanayinin varlığı pamuk ipliğine bağlıdır. Kritik sektörlerde egemen durumda olan yabancı ortakların herhangi bir nedenle verecekleri coğrafya değıştirme kararı, bu ülkede kurulu sanayinin de sonu demektir. Son toplumsal hareketlilikte önemli bir rolü olduğu hatta başı çektiğı söylenebilecek entelektüel emek katmanının üyeleri kendilerini bekleyen bu karanlığın ne ölçüde bilincindedir, bu, yanıtı aranması gereken bir sorudur.

Yanıtlanması gereken bir başka soru da, yine bu katmanın üyelerinin üretimden gelen güçlerinin (ya da katmanın adayları için söyleyelim, yarın üretimden gelecek güçlerinin) ne ölçüde bilincinde olduklarıdır. Bundan daha da önemlisi, gelişmiş ülkelerdeki benzerlerinin asıl güçlerinin, içlerindeki önemli bir kesimin bilim ve teknolojiyi geliştirme ve her seferinde bir üst düzeyde yeniden üretme; ürün ve üretim yöntemlerini geliştirme yeteneklerinden, fiilen o pratiğın içinde olmalarından aldıklarının ne ölçüde bilincindedirler?

Üretimden gelen güçlerini kullanabilmek için üretim sürecinde gerçekten o güce sahip olmak gerektiğinin ne ölçüde bilincindedirler? Evet, onlar beyin gücünü temsil ediyorlar, ama bu gücün bir anlam ifade edebilmesi için, o gücü, içerdığı bütün yetenek ve beceri düzeylerinde

kullanabilecekleri ve o gücü her seferinde bir üst düzeyde yeniden üretebilecekleri bir ortamın varlığı da gereklidir. O ortam Türkiye’de yoktur. Onlar bu ortamı yaratacak ekonomik-siyasi-toplumsal şartları da oluşturmak zorunda olduklarının; bunun da siyasi-toplumsal bir sorumluluk meselesi olduğunun ne ölçüde farkındadırlar?

Ve son soru: Gücün ancak siyasi bilinçle ve bu bilincin örgütlü bir güce dönüştürülerek kuvveden fiile çıkarılabileceğinin ve ancak o koşulda başarılı olunabileceğinin ne ölçüde farkındadırlar?

Bu soruları sormamızın nedeni, başta da belirttiğimiz gibi, hep birlikte tanık olduğumuz toplumsal hareketlilikte beyin gücünü temsil edenler ve temsil etmeye aday olanların oluşturduğu toplumsal katmandan oldukça geniş bir katılımın olması ve direnişteki ana dinamiği onların oluşturmalarıdır. Ama hiç unutmamak gerekir ki, Türkiye coğrafyasının epeyce bir parçasında yaygınlaşan eylemlerin tümüne bakıldığında, bu hareketliliğe toplumun başka katmanlarından da önemli bir katılım ve fiili desteğin olduğu görülmektedir. Yine başta da belirttiğimiz gibi, mevcut iktidarın, dinsel motifleri esas alarak yaşam biçimlerine müdahale etmesine itiraz, katılanların da ortak paydasını oluşturmaktadır. Siyasi motiflerden çok kültürel motiflerle beslenen bu itiraz, her açıdan duyulan gelecek kaygısıyla (ekonomik, toplumsal, siyasi...), umutsuzlukla, yönetenlere karşı duyulan güvensizlikle ve en az bunlar kadar önemli olmak üzere, bizzat ülke başbakanının sergilediği basiretsizliğe karşı duyulan tepkiyle birleşmektedir.

Bu ortak payda bağlamında direnişe katılanlar içinde, Alevi kesimlerin, medeni haklarını giderek yitirdiklerini gören her kesimden kadınların, Cumhuriyet’in kazanımlarının bir bir yok olduğunu gören yine her kesimden insanın hiç azımsanmaması gereken toplumsal bir güç oluşturduğunu da görmek gerekir. Hatta salt dinsel motiflerden hareket etmedikleri ya da mevcut iktidar sahiplerine dinsel dogma bazında mutlak bir itaat göstermedikleri için dışlanan ve ekonomik güçleri kırılmaya çalışılan büyük sermaye kesimlerinden bazı işadamlarının ve teknokratlarının da bu toplumsal hareketliliğe sıcak baktıklarını göz ardı etmemek gerekir. Ve elbette, orta ve küçük ölçekli işletme sahipleri arasında da, Cumhuriyet’in kazanımlarına yurtseverce bağlı olanlar; mevcut kaynakların dağıtımında din motifinin ve siyasi yandaşlığın belirleyici olmasına; devlet ihalelerinde mutlak olarak yandaşların kayrılmasına itirazı olanlar vardır. Onların da direnişe sıcak bakanlar çemberinde yer aldıkları yadsınamaz ve yapılacak çözümlenelerde dikkate alınmak zorundadır.

İşte, hem başı çekenler açısından hem de onlara katılanlar, onları destekleyenler açısından sayılan bütün bu nedenlerden dolayı, Gezi Parkı Direnişi ile başlayan toplumsal mücadele, şu andaki görünümüyle sistemin içinde ve çok katmalıdır.□

Kaynakça

Akarsoy, Tülay (2012), **Otomotiv Sektörü 2012**, s.14, Şekil 6.1.

(<http://www.inovasyon.org/yazardetay.asp?YazarID=2> [16.08.2013])

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Anlaşması ve Ekindeki Anlaşmalar, **RG**, 25 Şubat 1995, Mükerrer Baskı.

Freeman, Christopher (1989), *“New Technology and Catching Up”*, **the European Journal of Development Research**, June 1989, Volume 1, Number 1, s. 85-99.

Kaplinsky, Raphael (1989), *“Technological Revolution' and the International Division of Labour in Manufacturing: A Place for the Third World?”*, **the European Journal of Development Research**, June 1989, Vol. 1, No 1, s. 5-37.

Gartzke, Ulf (2010), *"The Boeing / McDonnell Douglas and EADS Mergers: ethnocentric vs. regiocentric consolidation in the aerospace and defence industry and the implications for international relations"*, PhD thesis, the London School of Economics and Political, London, November, 2010.

Deloitte (2012), *"2012 Global aerospace and defense industry outlook: A tale of two industries"*, A Manufacturing industry report, February, 2012.

Reuters (2013), *"EADS CEO predicts more defence industry consolidation"*, reporting by Adrian Croft, 21th of March 2013.

"Top 40 Medical Device Companies", posted in Medical Device Business by Jamie Hartford on December 14, 2012. (<http://www.mddionline.com/article/top-40-medical-device-companies> [16.08.2013])

"Top 20 Medtech Companies in [2011 and] 2018", published on Jul 22, 2013. (<http://www.mddionline.com/article/top-20-medtech-companies-2018#node-10566> [16.08.2013])

Wadhwa, Vivek and AnnaLee Saxenian, Ben A. Rissing, and G. Gereffi (2007), *"America's New Immigrant Entrepreneurs"*, January 4, 2007; Duke Science, Technology & Innovation Paper No. 23. (Elektronik kopya: <http://ssrn.com/abstract=990152> [16.08.2013]).

Wadhwa, Vivek (2009), *"A Reverse Brain Drain"*, March 12, 2009; **Issues in Science and Technology**, Spring 2009. (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1358382 [16.08.2013]).

Wadhwa, Vivek (2013), *"Silicon Valley Can't Be Copied"*, July 3, 2013. (<http://www.technologyreview.com/news/516506/silicon-valley-cant-be-copied/> [16.08.2013]).